

Міністерство освіти і науки України

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Інститут історії і політології

Кафедра історії України
Кафедра політології

**Кобута С.Й.
Кобута Л.П.**

Науково-дослідницька робота студентів
Навчальний посібник
для студентів спеціальностей
“Історія” і “Політологія”

Івано-Франківськ
2008

УДК 001.8: 371.671

ББК 74р30-268

К55

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту історії і політології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
протокол №9 від 8 квітня 2008 року*

Розробники:

Кобута Степан Йосифович,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Кобута Лариса Петрівна,

кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Навчальний посібник розроблений згідно вимог вищої школи до організації та здійснення науково-дослідницької роботи студентів. Він включає характеристику науково-дослідницької роботи студентів, опис загальних прийомів науково-пошукової діяльності, методику написання курсових, бакалаврських і дипломних робіт з історії і політології.

Посібник адресований студентам вищих навчальних закладах IV рівня акредитації спеціальностей “Історія” та “Політологія”.

Рецензенти:

Карпенко О.Ю., доктор історичних наук, професор, провідний спеціаліст Наукового центру дослідження українського національно-визвольного руху Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника та Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України

Москалюк М.Ф., кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, заступник директора Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника

Кобута С.Й., Кобута Л.П. Науково-дослідницька робота студентів. Навчальний посібник для студентів спеціальностей “Історія” і “Політологія”. – Івано-Франківськ, ПП Курилюк В.Д. 2008. – 56 с.

Зміст

1. НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА СТУДЕНТІВ	3
1.1. Загальна характеристика науково-дослідницької роботи студентів	3
1.2. Види і форми науково-дослідницької роботи студентів	4
1.2.1. Науково-дослідницька робота студентів в рамках навчального процесу	5
1.2.2. Науково-дослідницька роботи студентів поза межами навчального процесу	6
1.2.3. Участь студентів у науково-організаційних заходах	7
2. ТЕХНОЛОГІЯ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ	8
2.1. Суть і зміст наукового пізнання	8
2.2. Методологія історичного і політологічного дослідження	10
2.3. Збір та обробка первинного матеріалу	14
2.3.1. Бібліографічний пошук літератури та джерел	14
2.3.2. Пошукова робота в архівах	17
3. КВАЛІФІКАЦІЙНІ СТУДЕНТСЬКІ РОБОТИ: МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ, НАПИСАННЯ, ОФОРМЛЕННЯ, ЗАХИСТУ	19
3.1. Види та зміст студентських кваліфікаційних робіт: курсова, бакалаврська, дипломна	19
3.2. Підготовка і виконання кваліфікаційних робіт	23
3.2.1. Пошук, виявлення та відбір історичних джерел та спеціальної літератури по обраній темі	26
3.2.2. Основний етап виконання кваліфікаційної роботи	28
3.2.3. Завершальний етап написання кваліфікаційної роботи	35
3.2.4. Порядок захисту студентських кваліфікаційних робіт	37
4. ВИДИ НАУКОВИХ ПРАЦЬ І ПУБЛІКАЦІЙ: РЕФЕРАТ, ТЕЗИ ДОПОВІДІ, НАУКОВА СТАТТЯ	40
Список рекомендованої літератури	45
Додатки	47

1. НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА СТУДЕНТІВ

1.1. Загальна характеристика організації науково-дослідницької роботи студентів. Науково-дослідницька робота залишається однією із пріоритетних сфер інтелектуально-творчої людської діяльності, спрямованої на отримання, засвоєння та поглиблення знань, умінь, навичок, як теоретичного, так і прикладного характеру. Сучасний процес підготовки висококваліфікованих спеціалістів у вищих навчальних закладах України передбачає активне залучення студентської молоді до науково-дослідницької діяльності, яка є важливим чинником удосконалення загального професійного рівня майбутніх фахівців.

Навички дослідницької роботи, творчий підхід, оволодіння основами методології, теорії, технології наукового пізнання та їх використання в суспільній практиці дозволяють випускникам вищих навчальних закладів достатньо швидко включитися у професійну діяльність, адаптуватися до сучасних вимог та потреб інформаційного суспільства, успішно реалізувати себе в науковій сфері.

Наполегливий, допитливий, по-справжньому захоплений науковим пошуком студент-випускник має всі шанси через процес вступу, навчання та завершення аспірантури, підготувати і захистити кандидатську дисертацію, піти на викладацьку роботу у вищий навчальний заклад, поповнивши ряди перспективних молодих науковців і викладачів. Саме тому в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника створена і функціонує **Рада з науково-дослідної роботи студентів, аспірантів і молодих вчених (Див. додаток 1.)**, яка ставить перед собою наступні завдання:

- активізувати наукову роботу серед студентів, аспірантів і молодих вчених університету;
- сприяти організації науково-дослідницької та їхньому науковому зростанню;

- вирішувати загальні проблеми, пов'язані з науковою діяльністю студентів, та забезпечувати сприятливі умови для проведення наукової діяльності;

- здійснювати методичну та інформаційну допомогу підрозділам університету щодо розвитку наукової роботи серед студентів, аспірантів і молодих вчених.

Зрозуміло, що шлях до наукових висот починається із студентської лави. Науковий світогляд майбутнього вченого формується внаслідок активної участі в студентській науково-дослідницькій роботі в рамках навчальної та наукової вузівської підготовки.

1.2. Види і форми науково-дослідницької роботи студентів

В нинішній системі університетської освіти науково-дослідна робота (НДР) студентів є результатом двох взаємодоповнюючих один одного процесів:

- навчання студентів основам дослідницької роботи, організації та методики наукового пошуку;

- проведення студентами перших самостійних наукових досліджень в рамках навчально-наукової роботи під керівництвом науковців-викладачів.

Ефективність студентської НДР залежить від взаємодії різних форм, методів й засобів навчання та проведення наукової діяльності, що здійснюють кафедри університету, провідні науковці і викладачі в рамках навчального та позанавчального часу. Активна дослідницька та громадська робота студентів, пов'язана з науково-дослідницькою діяльністю університетських підрозділів, забезпечує їхню участь у науковій діяльності упродовж всього періоду навчання, сприяє зростанню обсягу та складності набутих знань, поглиблює їхні пошукові та дослідницькі вміння та навички.

Саме в такому напрямі здійснюється НДР студентів в Інституті історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Для її успішної реалізації керівництво та науково-викладацький

склад Інституту спрямовують свої зусилля на забезпечення відповідних умов для розвитку творчої ініціативи та індивідуальних здібностей студентів.

Визначаються три основні напрями здійснення науково-дослідницької роботи студентів:

- 1) НДР в рамках навчального процесу;
- 2) НДР поза межами навчального процесу в рамках громадської роботи та ініціативи;
- 3) НДР в рамках проведення наукових заходів.

1.2.1. Науково-дослідницька робота студентів в рамках навчального процесу є обов'язковою для кожного студента і здійснюється через різноманітні форми навчальної роботи:

- опрацювання та конспектування рекомендованих викладачами навчальних дисциплін монографічних та спеціальних видань;
- написання в рамках проведення семінарських занять контрольних робіт з елементами наукового аналізу;
- здійснення пошукової та дослідницької діяльності в рамках проведення виробничих практик (архівної, археологічної, музейної практик для студентів-істориків; практики в органах державної влади і місцевого самоврядування, в засобах масової інформації, в політичних партіях і громадських організаціях – для студентів-політологів);
- участь у проведенні польових досліджень (етнографічні, соціологічні, запис спогадів, інтерв'ю тощо);
- підготовка і захист курсових, бакалаврських і дипломних робіт, пов'язаних із спеціалізацією та проблематикою наукових досліджень кафедр Інституту історії і політології.

В рамках загального навчального плану вивчаються навчальні курси для забезпечення теоретичної підготовки студентів для здійснення науково-дослідницької роботи. Зокрема, “Вступ до спеціальності” (для студентів І

курсу) та “Науковий семінар” (для студентів III –IV курсів) спеціальностей “Історія” і “Політологія”, а також “Методологія наукового дослідження” для здобувачів ступеня магістра. Вони дають студентам базові знання з основ організації та методики проведення наукових досліджень, засвоєння правил бібліографічної та архівної роботи. “”

Завданням курсу “**Вступ до спеціальності**” є ознайомлення з колом навчальних та наукових проблем, що складають основу історичної та політичної наук, визначення принципів, критеріїв та якісних характеристик, необхідних студентам для успішного оволодіння відповідною спеціальністю, здійснення ними практичної діяльності. Навчальний курс “**Науковий семінар**” присвячений вивченню особливостей наукової діяльності, методології наукового дослідження, знайомству з основними принципами підготовки, написання та оформлення студентських кваліфікаційних робіт.

1.2.2. Навчально-дослідницька робота студентів поза межами навчального процесу передбачає наступні форми залучення студентів в рамках громадського життя Інституту історії і політології:

- участь в роботі студентських наукових гуртків, семінарів, проблемних груп;
- участь в дискусійних клубах, в проведенні диспутів тематичного характеру;
- робота в студентських інформаційно-аналітичних, консультативних, культурологічних центрах;
- залучення студентів до виконання держбюджетних та господарсько-договірних тем;
- проведення різноманітних досліджень та спільних заходів в рамках творчої співпраці кафедр Інституту з освітніми, громадськими, політичними організаціями за межами Університету;
- лекторська робота з населенням.

1.2.3. Участь студентів у науково-організаційних заходах.

В рамках НДР студентів існують різні форми їхнього залучення до науково-пошукової діяльності. Найбільш поширеними є наукові гуртки, наукові проблемні групи, наукові семінари.

Науковий гурток – організаційне утворення на кафедрі, учасниками якого є широке коло студентів Інституту, з метою виявлення найбільш здібних і талановитих до науково-дослідницької роботи студентів. Він формується за напрямком наукової діяльності відповідно до затверджених тематичних планів роботи певної кафедри. За підсумками роботи наукового гуртка протягом звітного періоду керівник рекомендує найбільш здібних і талановитих до наукової роботи студентів до участі в роботі проблемної групи на кафедрі.

Проблемна група – організаційне утворення на кафедрі (між кафедрами, факультетами, інститутами), учасниками якого є найбільш здібні і талановиті в науковій роботі студенти за основними науковими проблемами діяльності кафедри, які рекомендовані керівниками наукових гуртків, а також аспіранти і молоді вчені. Метою роботи проблемної групи є поглиблені дослідження за проблематикою наукової діяльності кафедри. За результатами цих досліджень керівник кафедри може рекомендувати кращих студентів до участі в роботі наукових семінарів.

Науковий семінар – організаційне утворення на кафедрі, учасниками якого є студенти, аспіранти і молоді вчені, які працюють над конкурсними науковими роботами, експериментальними дослідженнями, залучаються до виконання завдань по держбюджетній і госпдоговірній тематиці кафедри. Вони приймають участь в організації конференцій, круглих столів, симпозіумів і т.д., у виконанні наукових проектів, грантів тощо. На засіданнях наукових семінарів можуть бути апробовані результати курсових, бакалаврських, дипломних, магістерських робіт студентів, здійснюватися обговорення дисертаційних досліджень аспірантів і молодих вчених.

Участь студентів у **наукових конференціях, круглих столах, дискусійних клубах** дає можливість не тільки удосконалити здобуті під час навчання знання, в тому числі і з методики науково-дослідницької роботи, але й на практиці застосовувати їх у формі підготовки та публікації тез повідомлень у матеріалах конференцій, виступів на наукових конференціях, публікацій наукових статей у студентських наукових журналах, у фахових наукових виданнях.

Студенти, які досягли значних успіхів у науково-дослідницькій діяльності, можуть за згодою Вченої ради Інституту історії і політології працювати за індивідуальним графіком виконання навчального плану в межах терміну навчання. Для частини студентів курсові, бакалаврські, дипломні роботи стають стартовим майданчиком для входження у велику науку. Випускники Інституту, які проявили себе здібними студентами-науковцями, за рішенням Державної екзаменаційної комісії та Вченої ради Інституту історії і політології можуть бути рекомендовані до вступу в аспірантуру за відповідною спеціальністю.

2. ТЕХНОЛОГІЯ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ

Суть і зміст наукового пізнання. Наукове пізнання становить собою динамічний процес дослідження об'єктивної дійсності, процес нескінченного наближення до істини абсолютної. Кожний новий крок наукового пізнання не тільки не відкидає все те, чого було досягнуто у попередній період, а навпаки, примножує загальну суму емпіричних та теоретичних знань. Тож суть процесу пізнання полягає в тому, що елементи об'єктивного відображення дійсності, які містяться в попередніх здобутках науки, переймаються на певному етапі, до них додаються нові елементи (результат новітнього пізнання), при цьому відповідно ускладнюється весь досліджуваний образ. Наука завжди перебуває в процесі діалектичного розвитку, але завдяки її об'єктивному характеру цей процес є своєрідним нагромадженням відносних істин. Отже, процес пізнання відбувається

діалектично, із збереженням позитивної складової попередників та врахуванням наступності розвитку.

Наукове пізнання продукує істинне наукове знання. Наукове знання – це сукупність наукових ідей, теоретичних положень, концепцій, законів, закономірностей, принципів, основних понять, фактів. Наукове знання взаємообумовлене необхідністю теоретичних обґрунтувань об'єкту пізнання та практичного застосування отриманих результатів. Наукові знання базуються на принципах достовірності, об'єктивності та неупередженості.

Історія як наука вимагає глибокого усестороннього вивчення конкретних історичних процесів, фактів, подій минулого та сучасного в їх закономірному зв'язку та історичній послідовності. Шлях наукового пошуку історика-дослідника лежить між двома пунктами: виникненням наукового завдання і його розв'язанням. Виділяють такі етапи цього шляху: постановка наукової проблеми – добір історичних джерел – встановлення історичних фактів (емпіричних знань) – їх теоретичне узагальнення – систематизація фактів і абстракцій в логічно викладений опис (схему) – побудова теоретичного пояснення.

Політична наука звертає увагу на політику, як цілісне багатопланове явище суспільних відносин людей, на політичну сферу суспільства та всі процеси, які в ній відбувалися та відбуваються. Умовний поділ політичної науки на теоретичну та прикладну визначає різні завдання, дослідницькі методи та процедури. Теоретична політологія своїм завданням ставить отримання нового знання, пояснення та розуміння політичної реальності, розробку нових концептуальних моделей політичної реальності. Практична політологія вивчає та розробляє способи впливу на певні сфери політичного життя, що формулюються у формі політичних прогнозів, порад, рекомендацій тощо. Два напрями політичної науки взаємодоповнюють один одного: теоретична політологія визначає прикладній основні загальну концептуальну модель, методологію наукового пізнання та пояснення

сутності явищ; прикладна забезпечує критичну масу емпіричного матеріалу, що слугує основою для теоретичних розробок та узагальнень.

Наукове історичне (політологічне) дослідження відображає певну проблемну ситуацію, яка фіксує: а) необхідність переходу від відомого до невідомого, від незнання невідомого до пізнання його суті; б) суперечності між науковими завданнями і існуючими в науковій літературі засобами його розв'язання; в) багатоваріантність можливих шляхів виявлення засобів, за допомогою яких можна було б вирішити наукову проблему; г) умови виникнення наукового завдання.

Кожному досліднику-початківцю слід чітко усвідомити, що науково-дослідницька діяльність в сфері гуманітарних дисциплін, зокрема, історичної та політичної наук, вимагає від науковця широкої загальної культури, інтелектуальної активності, відповідальності, сучасного вміння здійснювати науково-пошукову роботу.

2.2. Методологія історичного і політологічного дослідження.

Методологія виступає як система наукових принципів, що забезпечує вибір пізнавальних методів, засобів та прийомів дослідження. Історична та політична науки мають інтегральний, комплексний характер, тому використовують практично всі принципи та методи соціальних наук – загальнотеоретичні, загальнонаукові, спеціальні.

Фундаментальним і універсальним принципом загальнотеоретичної методології є **діалектичний принцип** пізнання дійсності, суспільства і мислення. Він визначає взаємозумовлений і суперечливий розвиток явищ, в основу якого покладено зв'язок теорії і практики, принципи пізнаваності реального світу, детермінованості явищ, взаємодії внутрішнього та зовнішнього, об'єктивного і суб'єктивного. Діалектичний принцип дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечність між сутністю і явищем, змістом і формою. Важливим принципом в методологічному арсеналі політичної науки є

принцип детермінізму – об’єктивної причинної зумовленості цих явищ дійсності. Послуговуючись думкою відомого британського філософа Б.Рассела, щоб зрозуміти сутність поглядів когось (певного лідера, діяча, суспільної групи), треба самим до певної міри стати філософами, досягнути взаємну обумовленість того, що: “умови життя людей багато в чому визначають їхню філософію, але й навпаки їхня філософія багато в чому визначає ті умови життя”.

Важливою складовою методологічної бази історико-політологічного дослідження є загальнонаукова методологія дослідження, яка включає в себе такі загальнонаукові принципи, як історичний (історизму), об’єктивності, термінологічний, функціональний, системний, когнітивний (пізнавальний) та ін.

При здійсненні аналізу та оцінки історичних подій та явищ, з’ясування сутності ідеологічних течій та політичних концепцій незаперечним залишається використання **принципу історизму**. Історизм – принцип наукового мислення, що розглядає всі явища на основі певних об’єктивних закономірностей, у їхньому внутрішньому взаємозв’язку, у взаємодії з конкретними умовами, що їх породили.

Застосування **принципу об’єктивності** спрямоване на вивчення об’єктивних закономірностей розвитку досліджуваних історичних чи політичних процесів (явищ), із врахуванням системи різноманітних чинників позитивного та негативного характеру, що відповідно впливають на зміст та динаміку розвитку цих процесів. Протилежністю принципу об’єктивності є заздалегідь визначений (упереджений) підхід-схема, який детермінує досліджуваний процес (явище) в системі заздалегідь визначених методологічних (а часто ідеологічних) координат. Яскравим прикладом такого підходу були домінуючі в марксистській методології **принципи класовості та партійності**, що вимагали від дослідників розгляду складних процесів політичного розвитку та суспільно-політичної традиції через

призму відповідності (позитивна оцінка) чи невідповідності (негативна оцінка) постулатам усталеної комуністичної парадигми.

Принцип соціального підходу визначає залежність політики від суспільства, соціальну обумовленість політичних явищ. Соціальний підхід має особливо важливе значення при оцінці програм, політичної діяльності партій, лідерів, їхньої ролі у політичному розвитку суспільства.

До загальнонаукових методів, що успішно використовуються в багатьох соціально-гуманітарних науках, належать **діалектичний метод; метод сходження від абстрактного до конкретного; методи аналізу і синтезу; методи індукції і дедукції; метод узагальнення.**

Серед спеціальних (конкретних наукових) методів історичного пізнання виділяють наступні.

Синхронний метод – передбачає вивчення різноманітних явищ і подій, що відбуваються в різних місцях (регіону, країни, світу) одночасно. Застосування цього методу дозволяє визначити як загальні, так і особливі властивості досліджуваного явища (процесу) різних суспільних сфер життя.

Хронологічний метод – дозволяє розглядати явища та події у часовій послідовності, в динаміці їхнього розвитку та змін. Наочно цей метод застосовують при формуванні певної хронології подій, що пов'язані між собою за тематичним та генетичним принципом. Поєднання синхронного та хронологічного методів сприяє успішному науковому дослідженню в рамках **проблемно-хронологічного** викладу.

Метод періодизації (діахронний метод) спрямований на відображення специфіки конкретно-наукового дослідження. Його застосування дає можливість виділити якісні зміни в ході розвитку досліджуваних явищ (процесів), що розкривають внутрішній зміст цих явищ на певних етапах історичних розвитку. Саме цей внутрішній зміст і виступає критерієм періодизації.

Порівняльно-історичний метод застосовують для виявлення та аналізу тих явищ та процесів, що мають тенденцію для повторення в різних

історичних умовах, на різних хронологічних етапах. В процесі порівняння враховується як зовнішня подібність явищ і внутрішній (притаманний саме цим явищам) зміст, так і певні обумовлені конкретно-історичною обстановкою відмінності.

Ретроспективний метод передбачає вивчення елементів старого (давнини), що збереглися, для реконструкції на їх основі явищ та подій, що відбувалися у минулому. Мотивація можливості опису якихось елементів минулого на основі залишків цього минулого зумовлена спільністю і нерозривністю зв'язків між минулим, сьогоденням та майбутнім. За допомогою ретроспективного методу в досліджуваному матеріалі виділяють реліктові, залишкові нашарування, які і дають певну уяву про віддалене минуле.

Політична наука теж має широкий арсенал методів теоретичного пізнання, спеціальних прийомів дослідження, способів узагальнення та формування системи знань.

Інституційний метод передбачає фокусування центральної дослідницької уваги на політичних структурах (інституціях), їхніх властивостях і взаємозв'язках, політико-правових нормах та традиціях, на основі яких функціонують ці інститути.

Системний метод застосовується при дослідженні складних, багаторівневих об'єктів (політичні системи, політичні інститути), де самі об'єкти розглядаються як сукупність взаємодії елементів політичного життя, що формують цілісний образ проблеми, і знаходяться в стійких різноманітних зв'язках із зовнішнім середовищем.

Структурно-функціональний метод полягає у виділенні в системних об'єктах структурних елементів (компонентів, підсистем) і визначенні їхньої ролі (функцій) у системі. Елементи і зв'язки між ними утворюють структуру системи. Кожний елемент виконує свої специфічні функції, які спрямовані на забезпечення загальносистемних функцій. структура характеризується в статиці, функції – в динаміці.

Порівняльний метод забезпечує дослідження однотипних об'єктів, явищ, процесів, політичних суб'єктів з метою виявлення подібностей і відмінностей: (наприклад, типи держав, політичних систем, форм правління, режимів тощо).

Окрім цього, широко використовуються інші методи: **історичний** – розглядає політичні явища та процеси в динаміці їх виникнення розвитку трансформації в минулому і на сучасному етапі; **антропологічний** – пояснює характер політичної поведінки та діяльності її суб'єктів, виходячи з природи та родових якостей людини; **психологічний** – забезпечує вивчення психологічних механізмів та чинників політичної поведінки; **біхейвіористський** – полягає у вивченні суспільних явищ і процесів через спостереження за поведінкою індивідів і соціальних груп.

В процесі здобуття первинної інформації при формування джерельної та історіографічної бази, для опрацювання та вивчення писемних документів, першоджерел, здійснення кількісно-якісного аналізу змісту та сукупності текстового матеріалу використовують **метод контент-аналізу**.

Дослідники історичних і політичних процесів активно використовують емпіричні методи збору і аналізу інформації, запозичені з соціології, кібернетики, природничих наук: **методи опитування та спостереження; статистичні і математичні методи; метод моделювання та ін.**

Наведені вище методи не є вичерпними і ними не обмежується науково-дослідницький інструментарій сучасних історичної та політичної наук.

2.3. Збір та обробка первинного матеріалу

2.3.1. Бібліографічний пошук літератури та джерел.

Для опрацювання будь-якої теми дослідження спочатку необхідно ознайомитися з існуючою з даної проблематики науковою літературою. Зазвичай місцем отримання відповідної інформації є бібліографічні відділи вузівських, обласних (міських) наукових, спеціалізованих наукових

бібліотек. Саме в них слід здійснити відповідний бібліографічний пошук, використовуючи різного роду бібліографічні покажчики, в яких література групувана по розділах та підрозділах. Для полегшення ознайомлення із структурою бібліографічних систем існують допоміжні покажчики: предметні, хронологічні, авторів, географічні тощо.

Основою інформаційно-пошукового апарату бібліотек є каталоги та картотеки. Каталог – це впорядкована сукупність карток, на яких міститься бібліографічний опис книги (окремого видання). Знайомство з каталогом дає можливість дізнатися про наявність відповідної літератури у фондах бібліотеки. Каталоги поділяються на алфавітні та систематичні (тематичні). Алфавітні каталоги укладені в алфавітному порядку за прізвищами авторів чи назвами книг і зручні в користуванні у випадках, коли уже відомі вихідні дані літератури, підібраний список видань, необхідних для пошуку. У випадках, коли книга має кілька авторів (1-3 особи), її можна шукати за прізвищами будь-якого з авторів. Якщо це збірник статей чи колективна монографія, то пошук здійснюється за назвою книги або за прізвищем відповідального редактора.

Систематичні каталоги укладені за тематичним принципом на основі одного з двох видів класифікації: за універсальною десятковою класифікацією (УДК) або ж за бібліотечно-бібліографічною класифікацією (ББК). Користування ними дещо складніше за алфавітний, але дозволяє досліднику ознайомитися з комплексом наявної літератури за різними тематичними розділами. **Слід взяти за правило** необхідність запису разом із бібліографічним описом видання **відповідного шифру**, який необхідний для оформлення замовлення на користування книгою.

Картотеки – це систематизований перелік назв окремих статей із наукових журналів, збірників статей, періодичної преси, що укладаються зазвичай за тематичним принципом.

В першу чергу знайомитися слід з книгами та статтями, в яких найповніше відображено тематику дослідження. Це дозволяє найбільш повно

та широко охопити обрану проблему, скласти загальну уяву про неї. Після цього можна звернути увагу на вивчення окремих, вузьких питань, що розширюють та деталізують досліджувану проблематику. На цьому етапі роботи з книгою помічається недостатність розкриття теми, відповідно планується ґрунтовне опрацювання її слабо розроблених аспектів.

Отже, уважне та глибоке вивчення праць попередників дозволить глибоко вникнути в проблему дослідження, виявити проблемні питання, які не знайшли ще достатнього теоретичного обґрунтування, або ж мають доволі дискусійний, суперечливий характер твердження. Аналіз та наступна самостійна оцінка таких положень дозволить проявити творчий підхід дослідника, буде слугувати доказом уважної пошукової та аналітичної роботи.

При ознайомленні із літературою за тематикою дослідження не слід обмежуватися виключно фаховими (тільки історичними чи політологічними виданнями). Багато праць написані на межі з іншими науками, тому при опрацюванні і каталогів, і самої літератури слід звертати увагу на міждисциплінарні зв'язки. Наприклад, при розкритті тем пов'язаних з політичним та державним устроєм, політичними процесами, доцільно знайомитися з працями історичного, політичного, правового, соціологічного спрямування. Проблеми вивчення економічної історії переплітаються із необхідністю ознайомлення з працями з економіки, економічної географії, статистичними економічними збірниками. Проблеми національного та культурного життя знаходять своє відображення у працях з філософії, культурології, етнології, релігієзнавства тощо.

Написання історичних та політологічних досліджень неможливе без опрацювання джерельних матеріалів. В першу чергу увагу слід звернути на опубліковані джерела (збірники документів та матеріалів, публікації документів в періодичній пресі, спогади, мемуари тощо). Опубліковані збірники мають важливе значення, оскільки містять якісно відібраний документальний матеріал узагальнюючого характеру, а також інформацію

про походження цих документів. Слід **пам'ятати**, що вивчення джерел **не повинно передувати** процесу ознайомлення із літературою. Воно може проводитись паралельно з вивчення основної літератури, або ж після цього. Таким чином можна з'ясувати, які з опублікованих матеріалів не знайшли ще свого достатнього відображення у вивченій літературі.

2.3.2. Пошукова робота в архівах

Державні архіви є установами, що забезпечують формування та зберігання документів Національного архівного фонду, використання їх інформації. Національний архівний фонд – це сукупність архівних документів, що відображають історію духовного та матеріального життя українського народу та інших народів, що проживають на території України, мають значну історичну та культурну цінність, є складовою частиною вітчизняної та світової історико-культурної спадщини.

Тож ознайомлення з цією історико-культурною спадщиною, виявлення документів та матеріалів, які ще не стали відомими широкому загалу, використання таких документів в наукових дослідженнях (введення до наукового обігу) залишається важливою складовою науково-пошукової і дослідницької діяльності науковців.

Щоб зрозуміти потребу пошукової роботи в архіві, необхідно знати загальні правила та принципи комплектування та зберігання архівних документів та матеріалів, функціонування архівних установ України, користування їхніми інформаційними ресурсами (Конкретизує ці питання Закон України “Про національний архівний фонд і архівні установи”).

Державі належать архівні документи, що нагромадилися (комплектувалися) за час діяльності:

- органів державної влади та управління, державних підприємств, установ, організацій, що діяли на території України, а також органів і формувань, що претендували у різні часи на державну владу;

- органів державної влади, державних підприємств, банків державної власності, що діють на території і поза її межами;
- установ релігійних конфесій до часу відокремлення церкви від держави;
- органів, підприємств, установ, організацій колишньої компартії України і Ленінської комуністичної спілки молоді України, інших політичних організацій, що ліквідовані або саморозпустилися;
- інших громадських організацій та об'єднань громадян до часу їхньої реєстрації;
- юридичних і фізичних осіб, що надійшли на законних підставах у власність держави, в тому числі з-за кордону.

Архівні установи, в яких комплектуються та зберігаються архівні документи, поділяються за своїм профілем на загальні і спеціалізовані. Загальні архіви зберігають документи незалежно від часу їх створення, галузевої належності, виду носіїв інформації. До них відносять державні обласні архіви, що створені і функціонують у всіх областях України.

Спеціалізовані архіви зберігають документи, що обмежуються тематикою, належністю до певної галузі чи сфери діяльності, видами носіїв інформації, способами і технікою її закріплення. Серед спеціалізованих архівів, фонди яких містять величезні масиви документів, пов'язаних з перспективою наукових досліджень, слід відзначити: Центральний державний архів громадських об'єднань України, Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г.С.Пшеничного, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України, а також Центральний державний архів вищих органів влади України, Центральний державний історичний архів України у Києві, Центральний державний історичний архів України у Львові.

Архів є інформаційною системою – організаційно впорядкованою сукупністю архівних документів, довідкового апарату, в тому числі і банків даних та інформаційних технологій. Архівні документи належать до архівних

інформаційних ресурсів і кожний громадянин України має право на отримання та використання цих ресурсів в приватних чи суспільних інтересах.

Архівні установи здійснюють інформаційне обслуговування користувачів архівної інформації через відповідні структурні підрозділи (**сектор користування документами**). Архівні працівники ознайомлюють користувачів з правилами та розпорядком роботи сектору користування документами, переліками інформаційних послуг (безкоштовних та платних), а також повідомляють про підстави і період обмеження доступу, використання та копіювання документів.

Ознайомлення користувачів з довідковим апаратом архіву, надання в користування документів здійснюється безкоштовно.

Для отримання дозволу на користування архівними матеріалами фізичні особи заповнюють заяву-анкету, в якій вказують свої дані, мету роботи в архіві, тему та хронологічні рамки дослідницької роботи. Дозвіл дає директор архіву терміном на один рік. При необхідності продовження роботи за заявою користувача дозвіл може бути продовжений.

Робота в архіві вимагає від користувача достатніх знань по проблемі дослідження та основам джерелознавчої роботи. Тому доступ до архівних матеріалів надається, як правило, студентам IV-V курсів для збору архівних матеріалів для написання бакалаврських або дипломних робіт.

3. КВАЛІФІКАЦІЙНІ СТУДЕНТСЬКІ РОБОТИ: МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ, НАПИСАННЯ, ОФОРМЛЕННЯ, ЗАХИСТУ

3.1. Види та зміст студентських кваліфікаційних робіт: курсова, бакалаврська, дипломна.

В ході професійної підготовки майбутніх істориків та політологів важливе значення займає виконання кваліфікаційних робіт. Це дає можливість студентам оволодіти базовими навичками та прийомами

проведення наукових досліджень, на практиці продемонструвати засвоєний рівень теоретичних знань з визначеної дисципліни чи спеціальності.

Згідно діючого Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України, існують такі види студентських навчально-наукових робіт: курсова, бакалаврська, дипломна роботи.

Курсова робота – самостійне навчально-наукове дослідження, яке виконується студентами в рамках певного навчального курсу або його окремих розділів. Тематика курсових робіт повинна відповідати завданням навчальної дисципліни, бути пов'язаною з практичними потребами відповідного фаху. Основна мета підготовки та виконання курсової роботи – закріплення, систематизація та поглиблення студентами отриманих теоретичних знань, вміння застосувати їх у вигляді композиційного текстового викладу з використанням основних структурних складових наукової праці та відповідного наукового апарату.

Написання курсової роботи дає можливість студентам виявити ініціативу та наполегливість у процесі пошуку та підбору джерельних матеріалів та спеціальної літератури, продемонструвати на практиці здатність до аналітичної праці, вміння формулювати постановку проблемних питань і шукати на них аргументовану відповідь у вигляді написання текстової частини та висновків.

Спеціалізація та тематика курсових робіт визначається навчально-науковими планами кафедр Інституту історії та політології. Їхнє виконання здійснюється у відповідності до затверджених графіків впродовж II-V років навчання. Курсові роботи, як і бакалаврські та дипломні, відіграють важливу роль в процесі вироблення у студентів здібностей та навиків до самостійного засвоєння методів наукової роботи.

Бакалаврська та дипломна роботи належать до категорії навчально-наукових досліджень студентів, що здійснюються в рамках завершального етапу навчання у ВУЗі за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями *бакалавр* та *спеціаліст*. Це комплексні самостійні дослідження, що

демонструють набуті знання, вміння та навички із спеціальних дисциплін і свідчать про фаховий рівень студентів-випускників. У цих роботах передбачено систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань із спеціальності, застосування їх при вирішенні конкретно наукових завдань. До цих типів робіт висуваються наступні вимоги:

- актуальність обраної теми, її відповідність сучасному стану розвитку історичної чи політичної науки;
- вміння працювати з першоджерелами джерелами, фаховою і спеціальною літературою;
- здійснення при роботі з першоджерелами критичного аналізу документів та матеріалів;
- здатність систематизувати наявний масив наукової літератури, характеризувати основні етапи дослідження, наявні наукові концепції;
- визначення предмета, мети і завдань, методів та прийомів дослідження;
- узагальнення та обґрунтування результатів наукової праці, формулювання висновків та практичних рекомендацій їхнього застосування.

Виконання **бакалаврських** робіт здійснюється студентами четвертого курсу, **дипломних** робіт – студентами п'ятого курсу навчання.

Загальна організація і контроль за процесом підготовки, виконання та проведення захисту студентських наукових робіт покладається на відповідні за обраною спеціалізацією кафедри Інституту. Керівництво курсовими, бакалаврськими і дипломними роботами забезпечується викладачами кафедри, як правило, кваліфікованими педагогами з досвідом навчальної і наукової діяльності, із науковими та вченими ступенями.

Науковий керівник надає студентам методичну, організаційну та консультативну допомогу в процесі підготовки, написання та захисту студентських наукових робіт, визначає та контролює робочі графіки виконання поставлених завдань. Його обов'язком є допомога у виборі теми, розробці плану курсової, бакалаврської, дипломної роботи, рекомендації

щодо добору джерел та літератури, методології дослідження. По завершенню написання студентом **дипломної (бакалаврської)** роботи науковий керівник повинен подати письмовий відгук, в якому, окрім актуальності теми, рівня підготовки, відзначення якостей та зусиль студента, ступеня його самостійності у виконанні дослідницької роботи, подає висновок про відповідність підготовленого рукопису вимогам вищої школи, які ставляться до відповідного типу кваліфікаційних робіт.

Вибір конкретної теми студентської наукової роботи із запропонованого переліку кафедральних тем здійснюється студентом самостійно. Студент має право запропонувати свою тему дослідження з відповідним обґрунтуванням її розробки.

Незалежно від типу робіт (курсової, бакалаврської, дипломної) вони **мають єдину загальноприйнятну структуру**: титульний аркуш, зміст, вступ, основна частина (розділи), висновки, список використаної літератури. При необхідності як окремі структурні частини можуть подаватися: перелік умовних скорочень (розміщується перед вступом) та додатки (в кінці роботи).

Титульний лист є першим листом кваліфікаційної роботи, на якому вказуються основні вихідні дані: тип роботи, назва теми, дані про студента-виконавця, наукового керівника, навчальний підрозділ та учбовий заклад, місце та рік виконання (*Див. додаток 2*).

Усі сторінки роботи нумеруються від титульного листа до останньої сторінки або літерних додатків. Порядковий номер сторінки проставляється у верхньому правому куті. Титульний лист є першою сторінкою, на якій порядковий номер 1 не ставиться. Наступна сторінка (Зміст) має порядковий номер 2. При необхідності після Змісту можна подати Список скорочень та аббревіатури, після чого йде вступ, основна частина (розділи), список використаної літератури, додатки.

Встановлюються наступні вимоги та рекомендовані обсяги кваліфікаційних робіт. Вони повинні бути підготовлені у комп'ютерному

варіанті із стандартними параметрами: текстовий редактор Microsoft Word, гарнітура Times New Roman, розмір шрифту (кегель) – 14, інтервал – 1,5. Обсяги **курсової роботи** складають **30-35** сторінок, **бакалаврської** – **50-60** сторінок, **дипломної** – **70-80** сторінок, не враховуючи додатків.

3.2. Підготовка і виконання кваліфікаційних робіт.

Процедура виконання курсових, бакалаврських та дипломних робіт загалом має як спільні риси, так і свою специфіку.

Нижче подається узагальнений варіант їхньої підготовки, який в цілому відображає основні етапи та характеристики наукового дослідницького процесу в гуманітарних науках. В ньому виділяються три базові етапи:

- підготовчий (пошуковий);
- основний (робота над текстом розділів);
- завершальний.

Підготовчий етап передбачає такі стадії науково-пошукової роботи:

- 1) вибір теми та її обґрунтування, загальне ознайомлення з проблематикою;
- 2) визначення мети та завдань, об'єкту і предмету дослідження;
- 3) пошук, виявлення та відбір історичних джерел та спеціальної літератури по обраній темі;
- 4) формування робочої картотеки літератури за проблемними напрямками.

Вибір теми є важливою елементом наукового дослідження, оскільки визначає не тільки тематику, але й особисте відношення студента до обраної проблематики. Як правило цей момент вимагає діалогу з науковим керівником, внаслідок чого визначаються параметри самої теми, рівень зацікавлення студента проблемою. Такий підхід дозволяє виявити максимум особистих старань та творчої продуктивності студентів і сприяє успішній реалізації визначених завдань.

Мотивація вибору теми здійснюється через обґрунтування її наукової актуальності, тобто наскільки потреба дослідницької уваги до обраної тематики відповідає сучасним вимогам вітчизняної науки.

Загальне ознайомлення з темою дослідження здійснюється через опрацювання відповідних тем чи розділів навчальних підручників, узагальнених навчальних або довідкових видань. Згодом свою увагу студент-дослідник повинен зосередити на монографічних виданнях або ж інших спеціальних наукових працях.

У випадку вибору теми **бакалаврської чи дипломної** роботи доцільним є продовження тематики дослідження, здійснюваної під час написання курсової роботи. Це дозволяє не тільки якісно розширити рамки обумовленої проблеми, але й поглибити рівень теоретичних знань, удосконалити практичні навички.

Визначення мети та завдань, об'єкту і предмету дослідження відображає внутрішні логічні взаємозв'язки між сутнісними характеристиками обраної теми. На початку пошукової роботи ці категорії повинні бути осмислені студентом для розуміння змісту обраної наукової проблеми, щоб зорієнтуватися і визначитися з характером пошуку відповідних писемних джерел та літератури. Безпосередньо у письмовому варіанті дипломної (бакалаврської, курсової) роботи мета і завдання, об'єкт і предмет формулюються у Вступі.

Під **метою** дослідження розуміється кінцевий результат дослідження у формі чітко сформульованих положень, що відображають сутнісну основу обраної для опрацювання проблеми. Мета дослідження повинна узгоджуватися із назвою, в протилежному випадку може виникнути невідповідність між заявленою проблемою і самим змістом праці. Її формулювання вказує на основний дослідницький напрям, наукову основу (концепцію, підходи, історіографічну традицію) та перспективу їхнього використання.

Реалізація мети дослідження здійснюється через постановку і розв'язання **завдань**, які ставить дослідник задля розкриття теми. Це набір конкретних задач, що визначають структурні і проблемно-змістові напрями окремих частин наукової праці, а в цілому створюють картину цілісного і логічно завершеного дослідження. Перелік завдань дозволяє зрозуміти, які головні теоретичні та практичні цілі ставить перед собою дослідник. Як правило, кількість завдань не повинна бути надто чисельною. Для студентських робіт це може бути 3-5 завдань, які наводяться у конкретизованих формах мовних зворотів, за допомогою яких формулюються.

Наводимо для прикладу деякі варіанти таких зворотів:

- “проаналізувати... (концепцію, теорію, історіографічну спадщину тощо)”;
- “вивчити... (діяльність історичної персони, діяча, політичного органу, держави)”;
- “обґрунтувати... (позицію, характер, політику)”;
- “встановити... (передумови, обставини, наслідки, втрати, досягнення тощо)”.

Поставлені завдання структурно повинні відповідати тематиці та змісту розділів, в яких ці завдання вирішуються, і відповідним сегментам висновків роботи. У самих висновках повинні бути зафіксовані результати дослідження, що свідчать про виконання поставлених дослідником завдань і досягнення мети дослідження в цілому.

Об'єкт та предмет дослідження повинні дати відповідь на питання: що розглядається?; на що звернена загальна увага?; чому і як це відбувається?

Слід усвідомлювати, що об'єкт і предмет співвідносяться між собою як загальне і часткове. Під **об'єктом** дослідження розуміють частину об'єктивної реальності історичних чи політичних процесів, подій або явищ, що породжують певну проблемну ситуацію, і які обираються для вивчення. **Предмет** дослідження конкретизує закономірності, властивості, аспекти,

функції, відношення об'єкта, що підлягають науковому поясненню та обґрунтуванню. Предмет міститься в межах об'єкта і становить основну проблему, на що звернена увага дослідника.

*Наприклад, в темі “Ідея державної незалежності в українському русі опору 1960-х років” **об'єктом** дослідження виступає **ідея державної незалежності** (тобто відображення самої ідеї в програмах нелегальних громадських організацій, самвидавних матеріалах, поглядах, висловлюваннях, вчинках представників українського дисидентського руху), а **предметом** дослідження – форми, прояви, процеси поширення названої ідеї в рамках розвитку цього руху, реакція на дії та позицію дисидентів радянської комуністичної системи або представників західних країн.*

3.2.1. Пошук, виявлення та відбір історичних джерел та спеціальної літератури по обраній темі.

Як було сказано вище, ознайомлення студента із темою наукового дослідження рекомендовано розпочати із опрацювання навчальних посібників та узагальнених наукових видань, де в цілому відображено певний стереотипний підхід до пояснення або висвітлення заявленої проблеми. Потім слід розширити коло наукових публікацій за рахунок наукових статей, монографічних видань, дисертаційних досліджень. Опрацювання широкого кола фахової літератури дозволить не тільки глибше вникнути в проблематику дослідження, але й уникнути ситуації, коли власні обґрунтування та результати визначаються як наукова новизна, хоча подібні висновки уже були зроблені раніше іншими дослідниками.

В ході пошукової роботи слід використовувати різноманітні інформаційні джерела пошуку: картотеки та каталоги кафедр, університетської наукової бібліотеки, обласної наукової та міської бібліотек, переліки періодичних і фахових видань, довідкові та інформаційні видання, словники, атласи. Особливу увагу слід приділити опрацюванню списків джерел і літератури, посторінкових та виносних посилань в опублікованих

наукових, монографічних виданнях, статтях, збірниках документів та матеріалів, навчальних підручниках та посібниках.

У випадку звернення в архівні установи, розпочинати пошук необхідно із знайомства із **довідковим апаратом архіву** – системи архівних описів та довідників, призначених для пошуку документів та архівної інформації. Основними типами архівних довідників відповідно до їхнього цільового призначення є архівні описи, архівні каталоги, путівники, покажчики. Вміння працювати з ними може суттєво зекономити час пошуку необхідної інформації, знайти відкладені в архівних фондах документи, які ще не стали предметом уваги попередніх дослідників.

Сучасний стан наукової діяльності уже тісно пов'язаний з використанням електронних систем документообігу, поширення та зберігання інформації. Робота в системі електронних мереж дозволяє швидко та оперативно за допомогою відповідного електронного ресурсу здійснювати пошук, використання та копіювання необхідних матеріалів. Об'єктом пошуку стає Інтернет-система, яка дозволяє здійснювати пошукові роботи на веб-сайтах та порталах бібліотечних та архівних установ, засобів масової інформації, державних органів влади, політичних і громадських організацій, персональних електронних сторінках відомих політиків та громадських діячів.

Важливим елементом підбору матеріалів для написання кваліфікаційних робіт є опрацювання першоджерел історичної та політичної наук. Це можуть бути опубліковані в збірниках документів історичні писемні документи і матеріали, офіційні статистичні дані, матеріали соціологічних та експертних досліджень, публікації періодичних і неперіодичних видань, програмні документи політичних партій та організацій, законодавча чи нормативна база державних органів влади, твори, заяви, звернення державних, політичних, громадських діячів, лідерів суспільної довіри, представників громадських рухів або різноманітних груп впливів і т.п.

Суттєву цінність для наукової новизни дослідження, розширення джерельної бази мають неопубліковані раніше документи і матеріали, в першу чергу з архівних фондів, що вперше вводяться до наукового обігу. Їхнє опрацювання й використання в науковій роботі свідчить про конкретний вклад дослідника в розробку певної наукової проблеми.

Важливе місце в підготовчій роботі займає укладення бібліографії наукових праць. Найкращим способом формування бази даних джерел та літератури є створення робочої картотеки, до якої заносяться окремі картки з повним бібліографічним описом переглянутих і опрацьованих праць, а також праць, про які дослідник уже має інформацію, але ще не мав можливості з ними ознайомитися. Є різні способи систематизації таких бібліографічних карток – за алфавітним порядком прізвищ авторів, тематикою, проблемою дослідження окремих структурних частин (розділів), за хронологією публікацій, видами літературних джерел (архівні документи, монографії, наукові статті, матеріали преси, статистичні або соціологічні дані) тощо. На початковому етапі пошукової роботи все ж доцільно формувати робочу картотеку за назвами праць у алфавітному порядку, а уже в процесі написання розділів та висновків можна перегрупувати за проблемними питаннями розділів. При цьому може виникнути необхідність дублювання змісту окремих карток, бібліографічний матеріал яких буде стосуватися кількох розділів (підрозділів).

Отже, якісний відбір фахової літератури, попередня її класифікація за напрямками та специфікою розгляду проблемних питань допоможе сформувати перелік джерел та наукової літератури, необхідної для опрацювання, а також спланувати наступний етап дослідницької діяльності – безпосередню роботу над текстом.

3.2.2. Основний етап виконання кваліфікаційної роботи теж має певні стадії:

- 1) вивчення та конспектування літератури з теми;
- 2) формування робочого плану дослідження;

3) написання тексту основної частини (розділів).

Вивчення та конспектування літератури з теми передбачає уважне опрацювання відібраних праць. Вивчення літератури дозволить з'ясувати стан наукової розробки обраної теми, основні концептуальні підходи відомих дослідників, визначити проблемні та дискусійні питання.

В ході знайомства з науковою літературою слід навчитися раціонально опрацьовувати її зміст, визначити пріоритети пошуку. Є різні методики роботи з текстом, книгою загалом. Це **оглядовий підхід**, коли основна увага приділена знайомству із передмовою, структурою, висновками книги, монографії або збірника статей за назвою розділів, підрозділів чи окремих статей, із визначенням зацікавленості, виходячи із тематики та предмету дослідження. Увага звертається на ключові слова і терміни, хронологічні чи тематичні рамки, прізвища авторів, алфавітні, тематичні покажчики.

Методика швидкого читання передбачає вибіркоче швидке ознайомлення з окремими частинами тексту для виявлення необхідної або ж зацікавленої інформації, оцінки перспектив використання матеріалу книги у власному дослідженні. Цей підхід передбачає своєрідне сканування тексту з метою виявлення потрібних імен, явищ, процесів, подій, фактів з наступною письмовою фіксацією виділених місць для додаткового опрацювання.

Методика конспектування або ж ведення поточних записів в ході читання уповільнює процес знайомства з текстом книги, але дозволяє більш вдумливо зрозуміти внутрішню суть та логіку викладу, аргументації, конкретизації досліджуваних явищ.

Оптимальний варіант – вдале поєднання різних методик, що дозволить швидко і системно опрацювати різні види писемних джерельних матеріалів та спеціальної наукової літератури і забезпечить цілісне бачення проблеми дослідження.

При цьому слід звернути увагу на різницю в підходах, можливо, протилежність позицій різних авторів з окреслених темою проблемних питань. Це дозволить студенту-досліднику, при написанні текстової частини

роботи, здійснити порівняльний та критичний аналіз поглядів і концепцій різних науковців, ступеня їхньої аргументації при обґрунтуванні тих чи інших наукових позицій.

Ще під час вибору теми і погодження графіку та характеру роботи з науковим керівником виникає питання **формування робочого плану дослідження**. На першій зустрічі, як правило, визначаються контури самої проблеми і шляхи пошуку відповідної літератури. Після ознайомлення студента з літературою виникає потреба визначитись з робочим планом дослідження, який би дозволив здійснювати послідовний підбір та виклад матеріалу при написанні текстів розділів.

Слід усвідомлювати той факт, що **робочий план** може коригуватися і навіть змінювати свою внутрішню структуру, але він повинен бути підпорядкований одній чітко визначеній меті та завданням дослідження. По закінченню написання текстів основної частини план роботи (назви розділів, підрозділів) подається як зміст роботи. (див. додаток 2). Для зручності написання тестової частини роботи розробляють **розширений план (план-проспект)** кожного розділу, що деталізує та конкретизує послідовність викладу питань досліджуваної проблеми згідно внутрішньої тематичної логіки кожного розділу. У ньому корисно передбачити розташування вихідних теоретичних та практичних положень, ключових джерельних та історіографічних матеріалів, статистичні та соціологічні дані. Композиційний характер **плану-конспекту** дасть можливість чітко усвідомити вузлові моменти структурних частин (розділів), полегшить письмовий виклад зібраного матеріалу.

Загальна структура кваліфікаційних робіт передбачає такі складові: **Вступ, Основна частина, Висновки та Список використаної літератури**. Робочі плани складаються для основної частини. У **курсних роботах** основна частина становить 2-3 розділи. **Бакалаврські та дипломні роботи** мають ширшу структуру: від 3 до 5 розділів. При необхідності розділи

можуть ділитися на підрозділи, зміст яких повинен бути підпорядкований загальній концепції розділу та роботи в цілому.

Існує певна **специфіка** внутрішньої структури кваліфікаційних робіт для студентів істориків та політологів. Побудова розділів основної частини робіт з **історичної науки** може здійснюватися за проблемним, хронологічним, або проблемно-хронологічним підходами. Вибір залежить від самої теми, мети та завдань, що ставить перед собою студент-дослідник. **Проблемний підхід** оптимальний при характеристиці якогось історичного явища чи факту, короткого в своїй хронологічній тривалості, але насиченого за функціональними властивостями. **Хронологічний підхід**, як правило, застосовують при аналізі історичного процесу чи епохи, присвячуючи розділи розгляду питань по окремих стадіях розвитку цього процесу в певній часовій послідовності. **Проблемно-хронологічний** підхід є оптимальним для дипломних робіт, де в розділах можна відобразити як аналіз розвитку історичних подій, явищ, процесів, так і синтез різних підходів до дискусійних чи контрверсійних моментів досліджуваної проблеми. **Слід пам'ятати, що дипломні роботи з історії обов'язково повинні мати розділ, присвячений аналізу стану наукової розробки, огляду використаних джерел та літератури.**

Перший розділ кваліфікаційних робіт з **політичної науки**, як правило, присвячений **аналізу відповідних теорій та концепцій**, з'ясуванню **теоретико-методологічних підходів** до досліджуваної проблеми; розкриттю сутності основних політологічних понять, політичних явищ та процесів, їх ознак, принципів, критеріїв, рівнів функціонування тощо. У наступних розділах відбувається творче й критичне дослідження порушеної проблеми, відображається **прикладний характер** досліджуваного явища. В них розкривається теперішній стан розвитку політичних процесів, явищ, інститутів, сучасне тлумачення основних поглядів та позицій з досліджуваної проблеми, аналізуються або ж моделюються перспективи їхнього розвитку у майбутньому.

При написанні дипломної роботи у першому розділі студентам-політологам доцільно подати характеристику теоретичного рівня розробки проблеми, що досліджується, навести точки зору різних науковців на означені проблеми дослідження, проаналізувати їхні позиції, прослідкувати еволюцію зміни наукових підходів, якщо це стосується розширених тематично-хронологічних рамок. В цьому розділі необхідно охарактеризувати застосовані методи дослідження, пояснити доцільність застосування конкретного методологічного інструментарію при висвітленні ключових аспектів досліджуваної проблеми.

Написання тексту основної частини дослідження реалізується на основі проведеної роботи по вивченню, опрацюванню, систематизації відповідних джерел та фахової літератури згідно певної методики.

Виклад матеріалу здійснюється за структурою розширеного робочого плану, що дозволяє чітко бачити вузлові моменти розділів (підрозділів), зв'язуючи їх внутрішньо логічними переходами. Важливо пропорційно розподілити накопичений матеріал по всіх розділах, щоб уникнути структурних диспропорцій при безпосередньому викладі підбраного матеріалу. Оптимальними за структурою є праці, де співвідношення об'єму розділів основної частини приблизно однакове, або ж не перевищує розбіжності на 15-20 відсотків. Недопустимим вважається структура, де, наприклад, один розділ за кількістю сторінок більший, ніж два чи три інші разом узяті.

Стиль викладу матеріалу повинен бути єдиним, текст яскравим, послідовним, аргументованим. Є певні рекомендації при написанні тексту:

- думку слід викладати просто й образно;
- не варто використовувати складні, перевантажені зворотами речення;
- слід уникати вживання певних мовних малоінформативних штамів, однакових фраз та словосполучень;
- не допускати подвійного згадування в одному реченні (фразі) терміну, поняття;

- не вести виклад тексту від першої особи: “Я спостерігав”, “Мені здається”, “На мою думку”, “Я вважаю”.

Абзаци, присвячені викладу теоретичних чи практичних положень, не можуть складатися з одного речення. Вони формуються за логічною формулою: теза – антитеза – синтез. Між абзацами має існувати внутрішній тематичний зв’язок, що забезпечує логічність переходу від однієї думки до іншої. Після розгляду певного проблемного питання доцільно зробити короткий висновок (резюме). Для того, щоб розділ мав цілісний завершений характер, рекомендується у першому абзаці зробити невеличкий вступ до теми розгляду, а після написання тексту у двох-трьох абзацах роблять узагальнені висновки за проблемою цього розділу.

При написанні тексту слід дотримуватися прийнятої термінології, позначень, умовних скорочень. Якщо використовують маловживані слова чи архаїзми, то необхідно подати її сучасне пояснення (тлумачення). При згадуванні прізвищ людей в тексті зазвичай ініціали ставляться перед прізвищем (наприклад: професор В.В.Грабовецький), у списку використаної літератури навпаки (Грабовецький В.В.).

Якщо у тексті основної частини подаються таблиці або рисунки, то вони повинні мати відповідні заголовки, нумерацію, а також посилання на використані джерела. Табличний матеріал та ілюстрації, використання яких не пов’язано з безпосереднім аналізом даних, а тільки з підтвердженням викладених фактів чи положень, слід вивести у Додатки, що формуються у кінці роботи після списку використаної літератури. Додатки мають свою нумерацію та заголовки, але їхній обсяг не входить до загального обсягу кваліфікаційної роботи.

Кожне наведене в ході написання тексту теоретичне чи практичне положення, історичний явище, подію потрібно підтверджувати відповідним джерельним матеріалом (посиланням на використане літературне чи архівне джерело). Не допускається вживання текстового матеріалу інших авторів (цитат) або ж переказу їхніх узагальнень чи висновків без відповідного

покликання. Факти такого неправомірного запозичення (плагіату) є свідченням грубого порушення наукової етики. У випадку виявлення подібного рецензент кваліфікаційної роботи має повне право знизити оцінку.

Оформлення наукового апарату є досить відповідальною справою. Оскільки студентські роботи до певної міри мають компілятивний характер, то важливо вміти правильно використовувати запозичені факти, теоретичні та практичні положення та висновки, відповідно роблячи поклики на використані джерела та літературу.

Існує кілька способів оформлення наукового апарату, що можуть застосовуватися під час написання курсових, бакалаврських та дипломних робіт. Найбільш оптимальний – шифрування, за укладеним в кінці роботи списком використаної літератури. В цьому випадку після наведеного в тексті факту чи цитати ставляться квадратні дужки, в яких заноситься цифрою порядковий номер використаного джерела із списку літератури, ставиться кома, після якої зазначається номер (номери) використаних сторінок.

Інший спосіб – посторінкове посилання, коли поклики виносяться в нижню частину сторінки. В такому випадку після наведеного факту (цитати) у верхньому куті останнього слова ставиться номер посилання, а внизу, нижче текстової частини розділу, після підведеної риски за цим же номером подається бібліографічний опис джерела і номер використаної сторінки. Такий спосіб зручний при читанні, але ускладнює технічний процес набору та верстки текстового матеріалу. Якщо наступне посилання стосується цього ж таки джерела, то ставиться наступний порядковий номер посилання і запис “Там само”, або ж, якщо використана інша сторінка цього джерела, “Там само, с...”. (Зразки посилань *див. у додатку 3*).

Текстову (рукописну) частину кваліфікаційної роботи спочатку роблять у **чорновому варіанті**. Це дозволяє пізніше вносити в текст зміни, виправлення, уточнення. Під час оформлення текстової частини доцільно ще раз переглянути джерельний матеріал, що дасть змогу пересвідчитись у вірності підібраних матеріалів, наштовхне на цікаві думки з приводу

можливого поглиблення чи посилення тих чи інших фрагментів роботи. Досвідчені науковці рекомендують відкласти на певний час (тиждень-два) написаний текст, щоб подивитися на нього пізніше. Це дозволить переосмислити деякі положення, по-новому оцінити як структуру, так і стиль та характер викладу, знайти варіанти поліпшення праці.

3.2.3. Завершальний етап написання кваліфікаційної роботи

Написання вступу та висновків. В ході завершального етапу виконання курсової, бакалаврської, дипломної роботи студент повинен написати **Вступ, Висновки** та оформити у відповідності з вимогами **Список використаної літератури**.

Вступ пишуть після завершення написання основної частини роботи. Він має свою внутрішню структурну послідовність викладу, де:

- обґрунтовується актуальність теми дослідження та її практична значущість;
- визначаються мета і завдання, об'єкт і предмет дослідження;
- для історичних робіт дається характеристика географічних та хронологічних рамок дослідження (у політологічних роботах це не є обов'язковою вимогою);
- наводяться основні методологічні принципи та методи (прийоми) дослідження, що були використані в процесі підготовки роботи;
- подається короткий концептуальний огляд основних (базових) наукових праць та опублікованих джерел (орієнтовно 10-15 назв), (виняток стосується тільки дипломних робіт з історії, де розширений огляд використаної літератури та джерел подається в окремому (першому) розділі дослідження);
- вказується практична значущість отриманих результатів та перспектива їхнього використання (стосується тільки дипломних робіт);
- означена структура та зміст роботи, наводиться її загальна кількість сторінок. У випадку апробації результатів даної проблеми дослідження

вказуються де, коли і в якій формі здійснено апробацію (виступ на конференції; опубліковані тези доповіді, виступу; опублікована стаття).

Написання **висновків** є логічним завершенням роботи. Вони подаються у вигляді окремих лаконічних положень, в яких підсумовуються досліджувані аспекти проблеми. Їхнє формулювання повинно бути тісно пов'язано із метою та завданнями, що ставилися дослідником, та перспективами подальшого розвитку. У висновках вказуються не тільки позитивні результати, але й недоліки чи проблемні моменти, що перешкодили ґрунтовному опрацюванню теми, а також методичні рекомендації щодо перспективи практичного використання отриманих результатів дослідження.

Список використаної літератури складається на основі використаних літературних та документальних джерел, відображає ступінь вивченості досліджуваної теми, свідчить про рівень володіння автором-укладачем цього списку навичками роботи з науковою літературою. У курсових та бакалаврських роботах порядкову нумерацію літератури укладають за алфавітним порядком – за прізвищами або назвами публікацій, згідно відповідних вимог бібліографічного опису (Зразки бібліографічних описів наведені в *Додатку 4*).

Перед роздрукуванням роботи студент-дослідник повинен ще раз старанно перевірити та уточнити усі технічні деталі текстової частини. Слід пам'ятати що назви таких структурних частин як Вступ, Висновки, Список використаної літератури не нумеруються. Розділи і підрозділи (параграфи) основної частини нумеруються арабськими цифрами, кожний підрозділ має внутрішню нумерацію. Цифри порядкових номерів розділів і підрозділів в тексті пишуться в одному рядку перед назвою (заголовком). Крапку в кінці назв розділів (підрозділів) не ставиться.

Кожний розділ починається з нової сторінки. Підрозділ продовжується на сторінці, на якій завершився виклад попереднього підрозділу, через один

інтервал від попереднього. Назви заголовків розділів і підрозділів в тексті мають бути виділені.

Наприклад:

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ

1.1. Трансформація політичної системи та запровадження інституту президента в Україні

Робочий (чорновий) варіант рукопису рекомендується показати науковому керівнику, який може внести свої зауваження, побажання та рекомендації. Після завершення всіх правок та уточнень готують чистовий варіант текстової частини, який роздруковують за допомогою використання комп'ютерної техніки.

3.2.4. Порядок захисту студентських кваліфікаційних робіт

Підготовлені та видрукувані роботи подаються на відповідні кафедри згідно визначених цими кафедрами графіків виконання курсових, бакалаврських і дипломних робіт.

Процедура захисту курсової роботи. Готова курсова робота переглядається та рецензується науковим керівником. У рецензії дається попередня оцінка роботи в таких формах:

- допускається до захисту, рекомендована оцінка... (відмінно; добре; задовільно);
- допускається до захисту за умов доопрацювання (вказуються недоліки, які повинні бути усунені) та відповідна оцінка;
- робота не допускається до захисту.

Студент має право ознайомитися із результатами рецензування та висловленими зауваженнями, а у випадку необхідності доопрацювання роботи повинен в стислі строки усунути названі недоліки.

Захист курсових робіт проводиться у терміни, визначені керівництвом кафедри, за участю комісії у складі завідувача кафедри та двох-трьох членів кафедри. Захист є публічним, в аудиторії окрім складу комісії та студентів, які захищають курсові роботи, мають право бути присутніми і брати участь в дискусії інші студенти та викладачі.

Процедура захисту розпочинається із виступу студента (5-7 хвилин), у якому потрібно короткого повідомити: про мотив вибору теми дослідження; основну мету та завдання, методологію дослідження; основну джерельну базу; які труднощі виникли в процесі роботи; які отримані результати. Студент повинен дати відповідь на висловлені рецензійні зауваження, а також на запитання членів комісії та присутніх. За підсумками рецензії наукового керівника, виступу та відповідей студента члени комісії виставляють підсумкову оцінку за університетською (десятибальною) та національною (п'ятибальною) шкалою оцінювання.

Процедура захисту бакалаврських і дипломних робіт.

Бакалаврські роботи виконуються студентами четвертого курсу, а дипломні роботи – студентами п'ятого курсу, які завершують навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем “бакалавр” і “спеціаліст”. Захист таких робіт здійснюються на відкритих засіданнях Державних екзаменаційних комісій (ДЕК) в Інституті історії і політології, їхня процедура регламентується “Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах”.

Терміни та графіки виконання бакалаврських та дипломних робіт визначаються відповідними кафедрами, в рамках спеціалізації яких здійснювалася їхня підготовка. До захисту бакалаврських і дипломних робіт допускаються студенти, які виконали усі вимоги навчального процесу. Списки студентів, допущених до захисту дипломних робіт, подаються головам ДЕК дирекцією Інституту.

Підготовлені бакалаврські та дипломні роботи проходять процедуру наукового рецензування. Рецензентами таких робіт можуть бути як кваліфіковані викладачі з вченими званнями і науковими ступенями Інституту історії і політології, так і науковці з інших навчальних закладів та наукових установ. Склад рецензентів затверджується дирекцією Інституту за поданням завідувачів кафедр. Окрім рецензії, на кожну кваліфікаційну роботу науковий керівник готує свій відгук, в якому відзначається також рівень старанності та професійності студента-виконавця.

Прорецензована робота, рецензія та відгук наукового керівника передаються до ДЕК.

Процедура захисту бакалаврської або дипломної роботи передбачає:

- доповідь студента про зміст роботи (7-10 хвилин);
- запитання до автора з боку членів ДЕК та присутніх;
- виступи наукового керівника та рецензента (за їх відсутності оголошення відгуку та рецензії);
- відповіді студента на запитання членів ДЕК, присутніх, на висловлені зауваження рецензента та наукового керівника;
- заключне слово студента

У вступному слові потрібно чітко і коротко окреслити: актуальність теми, мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; основні результати: що вдалося встановити, виявити, довести; методологічні прийоми дослідження; теоретичну новизну та перспективу практичного застосування отриманих результатів дослідження.

Відповіді на зауваження чи запитання повинні бути конкретними, вичерпними і разом з тим лаконічними.

Результати захисту бакалаврських і дипломних робіт визначаються оцінками в університетській (десятибальній) та національній (п'ятибальній) шкалі оцінювання. Оцінка виставляється на закритому засіданні ДЕК і оголошується головою комісії на відкритому засіданні усім присутнім.

Студенти п'ятого курсу, які виявили особливі здібності до наукової творчості, захистили дипломну роботу на "відмінно", мають публікації, можуть бути рекомендовані державною екзаменаційною комісією до вступу в аспірантуру.

4. ВИДИ НАУКОВИХ ПРАЦЬ І ПУБЛІКАЦІЙ: РЕФЕРАТ, ТЕЗИ ДОПОВІДІ, НАУКОВА СТАТТЯ

Результати студентської науково-дослідної роботи узагальнюються не тільки у вигляді кваліфікаційних робіт: курсових, бакалаврських, дипломних, але й у вигляді окремих наукових публікацій.

Слово **публікація** (з латинської мови **publicatio** – оголошую, всенародно, оприлюднюю) має кілька тлумачень:

- 1) доведення до загального відома через засоби масової інформації (друковані, радіо- і телемовлення);
- 2) вміщення в різних виданнях (газетах, журналах, книгах);
- 3) текст, надрукований у будь-якому виданні.

Шляхом публікації основних результатів та положень наукового дослідження забезпечується можливість ознайомлення з ним представників наукової громадськості, усіх зацікавлених порушеною темою.

Науковими вважаються видання, в яких містяться результати теоретичних досліджень та узагальнень, а також підготовлені до друку пам'ятки культури, історичні документи і матеріали, літературні тексти. Вони поділяються на дві групи: науково-дослідні (теоретичні) і джерелознавчі.

До першої групи належать такі наукові видання як монографії, збірники наукових праць, матеріали наукових конференцій, тези доповідей на конференціях, автореферати кандидатських або докторських дисертацій.

До другої групи входять джерелознавчі видання, або документальні наукові видання.

Для науковців-початківців важливим завданням залишається оволодіння технікою написання рефератів, доповідей і повідомлень на наукових конференціях, наукових статей, які не тільки повинні відповідати певним науковим вимогам, але й бути відповідно сприйняті у науковому світі.

Реферат – короткий виклад змісту одного чи кількох історичних документів, зразків суспільно-політичної думки, наукових публікацій з певної теми. Реферати готуються студентами ВУЗів, аспірантами, або ж здобувачами наукового ступеня, які готуються складати кандидатські іспити.

Є різні види рефератів, але молоді науковці-гуманітарії найчастіше зустрічаються з **інформативними** та **розширеними (оглядовими)** рефератами.

Інформативний реферат присвячений характеристиці визначеної проблеми або документу: містить основні теоретичні (історіографічні) та прикладні (фактичні) дані, методи та методологію дослідження, основні результати, пропозиції щодо сфери їхнього застосування.

Розширений (оглядовий) реферат подає відомості про певну кількість опублікованих та неопублікованих документів або праць однієї тематики у вигляді зв'язаного внутрішньою логікою тексту.

Структура реферату стандартна: вступ, основна частина (2-3 розділи), де розкриваються теоретичні і практично-прикладні аспекти означеної проблеми, висновки, список використаної літератури.

Розміри реферату залежать від специфіки теми та змісту досліджуваних документів і матеріалів. Для істориків та політологів він складає орієнтовно 24-25 сторінок.

Наукова доповідь – публічне повідомлення, виклад певної наукової проблеми (питання) на науковому семінарі, круглому столі, науково-практичній конференції.

Методика підготовки доповіді має два підходи.

Перший полягає в підготовці дослідником тез свого виступу, які лягають в основу доповіді або статті, що подається до відповідного збірника наукових праць для публікації.

Другий підхід полягає у написанні доповіді у повному обсязі для публікації, а потім цей варіант скорочується для виступу та ознайомлення з нею аудиторії.

Під **тезами** розуміються коротко і точно сформульовані основні ідеї, думки, положення наукової доповіді, статті або іншої наукової праці.

Тези доповіді – це опубліковані до початку наукової конференції матеріали попереднього характеру, що містять виклад основних ідей наукової доповіді.

Методика підготовки тез доповіді має свою послідовність:

- спочатку вказується автор, короткі вихідні дані та назва тез доповіді;
- виклад тез може здійснюватися за структурою: теза – обґрунтування – доказ – аргумент – результат. Під час викладу слід означити наявність проблемної ситуації, а також потребу наукового вивчення;
- кожна теза починається з окремого абзацу. Вона може складатися з одного чи кількох речень. Виклад суті здійснюється без наведення конкретних прикладів. Посилання в тезах на джерело, зазвичай, не практикуються.

Специфіка усного виступу відмінна від друкованого змісту доповіді. Якщо уже опубліковані тези доповіді, то доповідач може зупинитися на одній-двох найсуттєвіших, що можуть викликати дискусію та обговорення, пославшись на зміст інших опублікованих. Якщо ж доповідь пишеться для виступу, то при стандартному виступі у 10 хвилин доповідач може прочитати матеріал 4-5 машинописних сторінок. Оголошення доповіді обсягом в 10-12 сторінок забирає близько 30 хвилин часу. Зрозуміло, що таку кількість часу молодий дослідник не може отримати. Тому здебільшого молоді науковці готують доповідь на 5-6 сторінках, яка називається **повідомленням**.

Наукова доповідь (повідомлення), виголошені на науковому форумі, є свідченням оприлюднення результатів дослідницької роботи. У випадку, коли доповідь зроблена за змістом майбутньої дисертації, то таке ознайомлення з результатами дослідження називають **апробацією** своєї роботи.

Наукова стаття – один з основних видів наукової публікації. В ній автор подає ключові аспекти досліджуваної проблеми, висвітлює конкретне питання, що може бути частиною дисертаційного дослідження. Наукова стаття повинна відповідати основним вимогам до такого виду наукових праць.

Стаття має свою внутрішню структуру, однак її текст не ділиться на окремі розділи чи підрозділи. Спочатку наводяться шифри УДК та ББК за галузями науки, в рамках яких виконується дослідження, прізвище та вихідні дані автора (авторів), назва статті, коротка анотація українською та іноземною (англійською) мовами.

У вступній частині статті подаються постановка наукової проблеми, її актуальність, практична та наукова значущість для розвитку наукової галузі чи суспільства загалом, короткий виклад стану розробки та основні джерела до вивчення, виділяються об'єкт, предмет, мета та завдання, щодо розробки питань, що вимагають поглибленої уваги, методологічна база дослідження.

Виклад змісту (основна частина) присвячується висвітленню головної ідеї публікації. Цьому підпорядкована як теоретична, так і фактологічна частина поданого матеріалу, методика отримання відповідних результатів.

У висновках формулюються основні підсумки, до яких прийшов автор, їхнє значення для розвитку теорії та практики відповідної галузі науки, суспільна значущість. Наукова стаття обов'язково повинна містити науковий апарат – систему посилань та список використаних документальних і літературних джерел.

Публікації наукових статей здійснюються у наукових журналах та збірниках наукових праць. Особливо цінними є статі, опубліковані у

виданнях, віднесених Вищою атестаційною комісією України до категорії **фахових видань** з історичної або політичної науки.

Постає питання і про обсяги наукових праць. Для машинописних текстів, набраних на комп'ютерній техніці або ж друкарській машинці за стандартними параметрами: 29-30 рядків на сторінці, через інтервал 1,5 комп'ютерний, чи інтервал 2 на друкарській машинці, розмір шрифту 14, одиницею обліку є друкований (авторський) аркуш (д.а.), що дорівнює 40000 друкованих знаків тексту. Це приблизно складає 22-23 машинописних сторінки.

Обсяги наукової статі та доповіді складають 0,5 д.а. – 10-12 сторінок, повідомлення 0,25-0,3 д. а. – 5-6 сторінок, тез доповідей (повідомлень) 0,1-0,2 д. а. – 1,5-4 сторінки.

Вміння написати науковий реферат, підготувати тези виступу або доповіді, узагальнити певні дослідницькі підходи у вигляді наукової статті є першими самостійними можливостями студентів реалізувати свої наукові здібності, дозволяють науковцям-початківцям задекларувати себе в науковому світі.

Список рекомендованої літератури

1. Бурдяк В.І. Теоретичні і методологічні проблеми політологічних досліджень: Навчальний посібник / Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича. Ч.1. – Чернівці: Рута, 2005. -104 с.
2. Добров Г.М. Наука о науке / Г.М. Добров; Отв. ред. Н.В.Новиков. – 3-е изд., доп. и пере раб. – К.: Наукова думка, 1998. – 304 с.
3. Зашкільняк Л. Вступ до методології історії. – Львів: ЛОНМІО, 1996. – 96с.
4. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посібник / О.В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2003. – 192 с.
5. Кушнарєнко Н.М., Удалова В.К. Наукова обробка документів: Підручник. – К.: Вікар, 2003. – 328 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
6. Лудченко А.А. Основи научных исследований: Учеб. пособие / А.А.Лудченко, Я.А.Лудченко, Т.А.Примак; Под ред. А.А.Лудченко. – К.: Знання, 2000. – 114 с.
7. Мельник Л.Г. Предмет і методологія історичної науки. – К.: Вища школа, 1977. – 134 с.
8. Мороз І.В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту / І.В.Мороз. – К., 1997. – 56 с.
9. Москалюк М.Ф.Методичні рекомендації до написання та захисту курсових робіт із загальної теорії політики. Для студентів історичного факультету (спеціальність 6.040300 – політологія). – Івано-Франківськ, 2002. – 18 с.
- 10.Пронштейн А.П., Данилевский И.Н. Вопросы теории и методики исторического исследования: Учеб. пособие для вузов по спец. “История”. – М.: Высшая школа, 1986. – 208 с.
- 11.П’ятницька-Позднякова І.С. Основи наукових досліджень у вищій школі: Навч. посіб / І.С.П’ятницька-Позднякова. – К., 2003. – 116 с.

12. Райківський І.Я. Як написати, оформити і захистити курсову роботу. Методичні вказівки для студентів історичного факультету. – Івано-Франківськ, 1999. – 20 с.
13. Санцевич А.В. Методика исторического исследования. – 2-е изд. перераб., доп. / АН УССР. Ин-т истории; Отв. ред. Ф.П.Шевченко. – Киев: Наук. думка, 1990. – 212 с.
14. Шейко В.М., Кушнарченко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. 4-те вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2004. – 307 с.
15. Штерн В.Ю. Політологія. Вступ до спеціальності. Для студентів історичного факультету (спеціальність 6.040300 – політологія). – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 26 с.
16. Чепелева Н. Психологія читання тексту студентами вузів. – К., 1990. – 43 с.
17. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности: Учеб. для студ. вузов / В.А.Ядов. – М.: Добросвет, 1998. – 596 с.

Витяг із Положення про діяльність Ради з науково-дослідної роботи студентів, аспірантів і молодих вчених Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

1. Мета діяльності Ради з науково-дослідної роботи студентів, аспірантів і молодих вчених

1.1. Рада з науково-дослідної роботи студентів, аспірантів і молодих вчених (далі – Рада) Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (далі – університету) є структурним утворенням ректорату університету, яке покликане:

а) активізувати наукову роботу серед студентів, аспірантів і молодих вчених університету;

б) сприяти організації науково-дослідницької діяльності студентів, аспірантів і молодих вчених;

в) сприяти науковому зростанню студентів, аспірантів і молодих вчених;

г) вирішувати загальні проблеми, пов'язані з науковою діяльністю студентів, аспірантів і молодих вчених;

г) інформувати керівництво університету про стан наукової роботи серед студентів, аспірантів і молодих вчених;

д) здійснювати методичну та інформаційну допомогу підрозділам університету щодо розвитку наукової роботи серед студентів, аспірантів і молодих вчених

2. Завдання Ради

2.1. Сприяння організації наукової діяльності студентів, аспірантів, молодих вчених.

2.2. Організація різноманітних наукових та науково-просвітницьких заходів (конференції, симпозіуми, форуми, конгреси, виставки, конкурси, «круглі столи», тощо).

2.3. Сприяння участі студентів, аспірантів, молодих вчених в олімпіадах, конкурсах, проектах.

2.4. Сприяння науковим публікаціям студентів, аспірантів і молодих вчених.

2.5. Сприяння науковій роботі існуючих наукових шкіл університету за усіма напрямками наукових досліджень та розвиток нових наукових шкіл.

2.6. Виявлення та вирішення проблем студентів, аспірантів і молодих вчених, пов'язаних з науковою діяльністю.

2.7. Вироблення узагальнених висновків та рекомендацій про вдосконалення наукової роботи в університеті. [...]

8. Ради з науково-дослідної роботи студентів, аспірантів і молодих вчених в підрозділах університету (інститути, факультети, кафедри)

8.1. Рада ф(і) – здійснює свою діяльність за погодженням з деканом (директором) факультету (інституту).

8.2. Рада ф(і) на підставі Статуту університету та даного Положення, керуючись законодавством України, розробляє своє положення про діяльність та затверджує його на своєму засіданні, яке не може суперечити даному Положенню, Статуту університету, чинному законодавству України.

8.3. До складу Ради ф(і) входять Голова Ради ф(і), котрий одночасно є членом Ради університету, заступник декана (директора) факультету (інституту), відповідальні особи за наукову роботу на кафедрах, керівники наукових гуртків, керівники проблемних груп, керівники наукових семінарів.

8.4. До складу Ради ф(і) входять студенти, аспіранти, молоді вчені.

8.5. Зі складу Ради ф(і) обирається Секретар Ради ф(і) та Заступник голови Ради ф(і).

8.6. Голова Ради ф(і) звітує перед Радою ф(і) не рідше, ніж один раз на три місяці.

8.7. На засідання Ради ф(і) можуть бути запрошені представники органів державної влади, працівники інших навчальних закладів, представники ділових кіл, представники ЗМІ, представники громадських

організацій та об'єднань, представники релігійних організацій, представники політичних партій та блоків, іноземні гості, інші особи, присутність яких корисна для роботи Ради.

8.8. Термін повноважень члена Ради ф(і) складає три роки.

8.9. Повноваження члена Ради ф(і) можуть бути достроково припинені:

* за власним бажанням члена Ради ф(і);

* на підставі відкликання подання кандидатури завідувачем кафедри чи деканом (директором) факультету (інституту);

* на підставі рішення Ради ф(і) за погодженням декана (директора) факультету (інституту);

* на підставі розпорядження декана (директора) факультету (інституту) у зв'язку з ротацією кадрів;

* грубим порушенням законодавства України, Статуту університету, даного Положення, Положення про діяльність Ради ф(і).

8.10. Відповідальні особи за наукову роботу на кафедрах, що входять до складу Ради ф(і), здійснюють свою діяльність за погодженням з завідувачем кафедри.

8.11. Відповідальних осіб за наукову роботу на кафедрах призначає своїм розпорядженням декан (директор) факультету (інституту) за поданням завідувачів кафедр.

8.12. Відповідальні особи за наукову роботу на кафедрах здійснюють загальне керівництво та контроль за роботою керівників наукових гуртків, керівників проблемних груп, керівників наукових семінарів на кафедрі і підзвітні Голові Ради ф(і).

8.13. Відповідальні особи за наукову роботу на кафедрах звітують перед Головами Рад ф(і) не рідше, ніж один раз на два місяці.

8.14. Термін повноважень відповідальних осіб за наукову роботу на кафедрах складає три роки.

8.15. Повноваження відповідальних осіб за наукову роботу на кафедрах можуть бути достроково припинені:

* за власним бажанням відповідальної особи за наукову роботу на кафедрах;

* на підставі рішення кафедри за погодженням завідувача кафедри та декана (директора) факультету (інституту);

* на підставі розпорядження завідувача кафедри за погодженням декана (директора) факультету (інституту) у зв'язку з ротацією кадрів;

* грубим порушенням законодавства України, Статуту університету, даного Положення, Положення про діяльність Ради ф(і).

8.16. Керівники наукових гуртків, наукових семінарів, проблемних груп здійснюють свою діяльність за погодженням з відповідальними особами за наукову роботу на кафедрах і підзвітні їм.

8.17. Керівників наукових гуртків, наукових семінарів, проблемних груп звітують перед відповідальними особами за наукову роботу на кафедрах не рідше, ніж один раз на два місяці.

8.18. Керівників наукових гуртків, проблемних груп, наукових семінарів визначає кафедра своїм рішенням на засіданні кафедри з особистої ініціативи кандидата чи з подання завідувача кафедри за умови добровільної згоди кандидата.

8.19. Керівники наукових гуртків, наукових семінарів, проблемних груп для здійснення своїх завдань співпрацюють з співробітниками кафедри, аспірантами, академічними наставниками академічних груп, враховуючи їх рекомендації і консультації, що стосуються наукової роботи студентів.

8.20. Повноваження керівників наукових гуртків, проблемних груп, наукових семінарів на кафедрах можуть бути достроково припинені:

* за власним бажанням керівників наукових гуртків, наукових семінарів, проблемних груп;

* на підставі рішення кафедри за погодженням завідувача кафедри та декана (директора) факультету (інституту);

* на підставі розпорядження завідувача кафедри за погодженням декана (директора) факультету (інституту) у зв'язку з ротацією кадрів;

* грубим порушенням законодавства України, Статуту університету, даного Положення, Положення про діяльність Ради ф(і).

8.21. Науковий гурток – організаційне утворення на кафедрі, учасниками якого є широке коло студентів факультету (інституту), метою якого є виявлення найбільш здібних і талановитих до науково-дослідної роботи студентів, і формується за напрямком наукової діяльності кафедри відповідно до затверджених тематичних планів роботи кафедри.

8.22. За підсумками роботи наукового гуртка протягом звітного періоду, його керівник рекомендує найбільш здібних і талановитих студентів в науковій роботі за напрямком наукової діяльності кафедри до участі в роботі проблемної групи на кафедрі (кафедрах).

8.23. Проблемна група – організаційне утворення на кафедрі (між кафедрами, факультетами, інститутами), учасниками якого є найбільш здібні і талановиті студенти в науковій роботі за основними науковими проблемами наукової діяльності кафедр, рекомендовані керівниками наукових гуртків, аспіранти і молоді вчені.

8.24. Метою роботи проблемної групи є поглиблені дослідження в науковій роботі за проблематикою наукової діяльності кафедр за участю студентів, аспірантів і молодих вчених і рекомендації їх до участі в роботі наукових семінарів.

8.25. Науковий семінар – організаційне утворення на кафедрі (кафедрах), учасниками якого є студенти, аспіранти і молоді вчені, які працюють над конкурсними науковими роботами, експериментальними дослідженнями, беруть участь в роботі у держбюджетній і госпдоговірній тематиці кафедри, беруть участь в організації конференцій, круглих столів, симпозіумів і т.д., виконанні наукових проектів, грантів, тощо

8.26. На засіданнях наукових семінарів можуть бути апробовані курсові, бакалаврські, дипломні, магістерські роботи студентів та здійснюватися обговорення дисертаційних робіт аспірантів і молодих вчених.

[...]

Зразок оформлення титульної сторінки дипломної роботи:

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА**

Інститут історії і політології

**Кафедра історії України
(Кафедра політології)**

Дипломна робота

на тему:

НАЗВА ТЕМИ

Виконавець: Прізвище, ім'я, по-батькові
студент (ка) V курсу
спеціальності “Історія ” (“Політологія”)

Науковий керівник: Прізвище, ім'я, по-батькові
науковий ступінь, вчене звання

Івано-Франківськ

2008

Зразки посилань:

а) методом шифрування в тексті:

...Характеризуючи основні принципи формування посткомуністичної державної еліти в дусі засад “партії влади” М.Шульга відзначив такі критерії, як особиста відданість вищому керівникові, земляцтво, досвід попередньої сумісної роботи, клановість, протекціонізм, внаслідок чого усі принципові рішення щодо підбору і розстановки кадрів на керівні посади приймалися закрито від суспільства [20, с.338]...

Список використаних джерел.

19. ...

20. Шульга М. Особливості процесу зміни правлячих еліт у період системної трансформації суспільства / Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. – К., 1999. – С. 322 – 355.

21. ...

.....

б) методом посторінкових посилань:

...Підхід К.Каутського до дилеми “конфіскація чи викуп?” не давав однозначної відповіді, та все ж німецький соціал-демократ більше схилився до відшкодування¹⁵. На його переконання, “серед великих перемін, які викликає соціальна революція, експропріяція засобів продукції відносно проста справа” і основні труднощі, що чекають пролетарський режим, “лежать не в області власності, лиш в області продукції”¹⁶, тобто в системі соціалістичного виробництва та господарювання після завоювання пролетаріатом політичної влади...

¹⁵ Каутський К. Соціальна революція: Перекл. з 3-го нім. вид. – Берлін, Київ, 1920. – С.96.

¹⁶ Там само. – С.100.

Зразки бібліографічних описів:

Опис книг одного автора:

Кармазіна М.С. Ідея державності в українській політичній думці (кінець ХІХ – початок ХХ століття). – К., 1998. – 350 с.

Павко А.І. Повчальний досвід вітчизняної історії: політичні партії і організації у громадському житті України модерної доби / Академія муніципального управління. – К.: Плеяди, 2002. – 552 с.

Лисяк-Рудницький І. Іван Франко у своїх німецьких писаннях / Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Т.1. – К.: Основи, 1994. – С.405-412.

Опис книги двох авторів:

Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки / Пер. з англ. – К.: Основи, 1997. – 838 с.

Опис книг трьох авторів:

Зущик Ю., Кривошеєнко О., Яблонський В. Фігури. Політичне лідерство в сучасній Україні. – К.: Альтпрес, 1999. – 275 с.

Кугутяк М., Гаврилів Б., Кобута С. Літопис державотворення на Прикарпатті (1988-2001). – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 96 с.

Опис книг, в яких більше трьох авторів:

Нариси з історії суспільних рухів і політичних партій в Україні (ХІХ-ХХ ст.) / Малик Я.Й., Вол Б.Д., Гелей С.Д. та ін.: За загальною ред. проф. Малика Я.Й. – Львів, 2001. – 296 с.

Соціально–політична ситуація в Україні: поступ п'яти років/ В. Г. Кремінь (керівник авт. кол.). Д.М.Безлюда, В.Д.Бондаренко та ін.: Монографія. – К.: НІСД, 1996. – 114 с. – (Сер. “Стратегія політики і політ. аналіз; Вип. 2).

Опис матеріалів конференцій, круглих столів, нарад, семінарів:

Проблеми соборності України в ХХ столітті / Матеріали круглого столу на тему “Проблеми соборності України в ХХ ст.” (Київ, 29 січня 1994 р.). – К., 1994. – 245 с.

Турій Р. Преса неформальних об’єднань та організацій (1988 – 1990) / Українська періодика: Історія і сучасність. Тези доповідей і повідомлень науково – теоретичної конференції Львів (9 – 10 грудня 1993 р.). Львів, 1993. – С. 82 – 84.

Опис окремого тому багатотомного видання:

Політична історія України. ХХ ст.: У 6т. / Редкол.: І.Ф.Курас (голова) та ін. – К.: Генеза, 2002-2003. Т.1: На зламі століть (кінець ХІХ ст.. – 1917 р.) / Ю.А.Левенець (кер.), Л.П. Нагорна, М.С.Кармазіна. – К.: Генеза, 2002. – 424с.

Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали в 5-ти томах / Укладачі О.Карпенко, К.Мицан. Т.3. Кн.1. Соціально-економічні відносини і визвольні змагання. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – 644 с.

Опис збірок документів і матеріалів:

Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. – К.: Дніпро, 2001. – Т.6. 90-ті роки ХІХ – 20-ті роки ХХ ст. / Упор., прим. Т.Гунчака, Р.Сольчаника. – 520 с.

Хроніка опору. Документи, інші офіційні матеріали, свідчення преси про спробу державного перевороту, вчиненого так званим ГКЧП у серпні 1991 року / Упорядник Л.С. Танюк . – К.: Дніпро, 1991. – 455 с.

Опис складової частини книги, збірника наукових праць:

Національне примирення чи конфронтація? Збірник документів / Автор передмови і упорядник О.М.Веселова. – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 543 с.

Кобута Л.П.Володимир Левинський про суспільні підходи І.Франка / Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ століття. Збірник науково-теоретичних статей. Вип. 2 / Головний редактор Павлюк С.П. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – С.182-186.

Опис статі з журналу:

Кобута С. Політичні аспекти легалізації Української греко-католицької церкви // Людина і політика. – 1999. – №3. – С.23-28.

Шпорлюк Р. Україна від імперської периферії до суверенної держави // Сучасність. – 1996. – №12. – С. 53-56.

Опис статті із газети:

Андрійчук О. Парадокси вітчизняного лібералізму // Дзеркало тижня. – 2007. - №41. – 3 лист. – С.20.

Бадзьо Ю. Революція, яку ми програли // Літературна Україна. – 1997. – 27 чер. – С.3.

Опис навчальних посібників, хрестоматій, довідників:

Історія українських політичних партій: Хрестоматія-посібник. Кінець ХІХ ст. – 1917 р. Ч.1. / Упоряд.: Б.І.Корольов, І.С.Михальський. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 561 с.

Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького; Редкол.: Ю.І.Римаренко (від. ред.) та ін. – К.: Видавництво Довіра, Генеза, 1996. – 942 с.

Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.

Опис неопублікованих архівних документів:

Левинський В. Спогади “В брудах світової війни” (Про перебування в Швейцарії під час Першої світової війни). Рукопис. – Центральний державний історичний архів України у Львові, ф.387 – Левинський Володимир, оп.1, спр.12а, арк.1-32.

Текст виступу першого секретаря Івано-Франківського обкому партії на нараді в ЦК Компартії України 27 квітня 1990 р. – Державний архів Івано-Франківської області, ф.1П – Івано-Франківський обласний комітет компартії України, оп.1, спр. 5560, арк.1-10.

Опис автореферату:

Левенець Ю.А. Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки: проблеми становлення та розвитку (друга половина ХІХ – початок ХХ століття): Автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2001. – 43 с.

Опис матеріалів з Інтернет:

Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” від 22.10.1993. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3551-12>